

μου, ἣν ὑποβάλλω, εἶναι νὰ τεθῶσι ξύλινα στεγάσματα ἐπενδεδυμένα με κατραμόπανα (ξουμπερούιτ) μετὰ καταλλήλων ἀνοιγμάτων, ἕξ ὧν νὰ δύνανται οἱ ἐπισκεπτόμενοι νὰ βλέπωσιν ἢ νὰ μελετῶσιν αὐτά. Πρέπει ὁμως πρὸ τῆς τοποθετήσεως αὐτῶν νὰ ληφθῇ ἀπαραιτήτως μέριμνα περὶ τῆς διοχετεύσεως τῶν ὀμβρίων ὑδάτων.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

6^Α. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ

Κατὰ τὸ παρὸν ἔτος τὸ Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας συναπέστειλε μετ' ἑμοῦ δύο ἐγκρίτους συναδέλφους μου, τοὺς κ. κ. Ἀναστ. Ὁρλάνδον, καὶ Γεώργ. Σωτηρίου. Καὶ ὁ μὲν κ. Ὁρλάνδος, κατὰ παράκλησίν μου ἀνέλαβε νὰ μελετήσῃ καὶ σχεδιάσῃ τὰ τεῖχη τῆς Νικοπόλεως, θὰ συντάξῃ δὲ περὶ τούτων ἔκθεσιν ἰδιαίτεραν, εἶτα δὲ θὰ δημοσιεύσῃ τὴν περὶ τούτων μελέτην του, ὁ δὲ κ. Σωτηρίου συνειργάσθη μετ' ἑμοῦ κατὰ τὴν δεκαπενθήμερον ἐν Νικοπόλει ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν.

Καὶ ἡ μὲν δοθεῖσα ἡμῖν διὰ ταύτην πίστωσις ἀνήρχετο εἰς 10.000 δρ., ἡ δ' ἀνασκαφὴ ἤρξατο τὴν 5 Ἰουλίου καὶ ἐτερματίσθη τὴν 19 τοῦ ἰδίου, ἀνεσκάψαμεν δὲ κατ' ἀρχὰς τὴν πρὸ τῆς Βασιλικῆς Δουμετίου ὁδόν, ἣτις διασχίζουσα τὴν καλουμένην «ὄρραϊαν Πύλην» τοῦ τεύχους, κατευθύνεται εἶτα πρὸς Β., κατερχομένη πρὸς τὴν δεξαμενὴν.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην ἐκαθαρίσθη καλῶς ἡ ὁδός, ἀπεκαλύφθησαν δὲ ἀφ' ἑνὸς ὁλόκληρον τὸ πρόπυλῶν τῆς Βασιλικῆς, ὅπερ καὶ πρὸ ἐτῶν εἶχον ἐκσκάψει καὶ συμπεριλάβει εἰς τὴν κάτοψιν ταύτης, ἀφ' ἑτέρου δὲ σειρὰ δωματίων, στηριζομένων ἐπὶ τοῦ δυτ. τοίχου τοῦ ἕξωνάρθηκος καὶ ἀνεωγμένων πιθανῶς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἐν εἴδει καταστημάτων.

Εἶτα ἀνεσκάψαμεν τὴν ἀπέναντι τῆς ὁδοῦ πλευράν, ἐφ' ἣς καταλήγει τὸ μέγα περιστύλιον, ὅπερ πρὸ δωδεκαετίας περίπου εἶχον ἀποκαλύψει ἐν τῷ χώρῳ τὸ κοινῶς «Βασιλόσπιτο» καλουμένῳ. Τοῦτο εἶνε τετράγωνον παμμέγιστον σχηματίζον ἐν τῷ κέντρῳ μέγα περιστύλιον, πέριξ δὲ πλείστα δωμάτια, στοὰς καὶ αἰθούσας, πάσας ἐπεστρωμένας διὰ ψηφιδῶν, ἄλλων μὲν ἀπλῶς γεωμετρικῶν, ἄλλων δὲ παριστόντων παντοίας μορφάς, οἷον ἀνθρωπίνας κεφαλὰς, τρίτωνας καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐντὸς δὲ κύκλου, ἐν τῇ μεσημβρ. στοᾷ τοῦ περιστυλίου, ἀναγινώσκειται ἢ μᾶλλον ἀνεγινώσκετο, διότι πάντα τὰ ψηφιδωτὰ ταῦτα ἐκ τῆς ἀκηδίας τῶν ἀρχῶν ἐξηφανίσθησαν, τὸ ἕξης: † ΕΠΙ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΕΚΔΙΚΟΥ, ὥστε πρόκειται περὶ ἐκκλησιαστ. ἱδρύματος. Δυνατὸν ὁμως ἀρχικῶς τοῦτο νὰ ἦτο μέγαρόν τι ρωμαϊκόν, μετασχηματισθὲν κατόπιν εἰς χριστιαν. ἱδρυμα, οἷον εἰς μητροπολιτικὸν μέγαρον ἢ τι τοιοῦτον. Καὶ ταῦτα μὲν εἶχον ἀποκαλυφθῆ πρὸ διετίας καὶ πλέον,

ἤδη δὲ κατὰ τὸ παρὸν θέρος ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοί τινες καὶ διαμερίσματα πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς προμνημονευθείσης ὁδοῦ ἀνατολ. πλευρὰν τοῦ οἰκοδομήματος, πρὸς δὲ τὴν ΒΑ γωνίαν μικρὰ ἡ μικκυκλικὴ κόγχη, ἄγνωστον διὰ τίνα λόγον ποτὲ ἐκεῖ κατασκευασθεῖσα. Ἐπειδὴ ἡ ἐργασία αὕτη δὲν παρουσίαζε πλέον τι τὸ ἐνδιαφέρον, παρεκάλεσα τὸν κ. Σωτηρίου νὰ ἐργασθῶμεν εἰς τὸν χώρον κάτω, παρὰ τὴν μεγάλην ἀμαξιτὴν ὁδὸν Πρεβέζης - Ἰωαννίνων καὶ πλησίον τοῦ 99 χιλιομέτρου, ὅπου πρὸ τριετίας εἶχον ἀποκαλύψει μέγα χριστιανικὸν ἴδρυμα, περὶ οὗ ἔγραψα ἤδη ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἐταιρείας. Οὕτως δὲ ἀπὸ τῆς ἐπομένης ἠρχίσασμεν ἐκεῖ τὴν σκαφικὴν ἐρευναν, ἣτις παραταθεῖσα ἐπὶ ἑπτὰ περίπου ἡμέρας μὲ λίαν ἐντατικὴν ἐργασίαν ἔφερεν εἰς φῶς λίαν σπουδαῖα εὐρήματα, ἱκανοποιήσαντα τοὺς ἡμετέρους κόπους καὶ τὰς προσδοκίας. Εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ πρὸ τριετίας ἀποκαλυφθέντος κατὰ τὸ πλεῖστον περιστυλίου, ὅπερ πιθανὸν νὰ ἦτο «αἶθριον» χριστιανικοῦ ναοῦ κατὰ τὸν κ. Σωτηρίου, πολλοὶ κιονίσκοι, βάσεις κίωνων, θωράκια καὶ ἄλλα πολλὰ μάρμαρα, ἐν οἷς καὶ στήλη ἐπιμήκης μαρμαρίνη (μηκ. 1,18 καὶ πλ. 0,30), διακεκοσμημένη διὰ ραβδωτῶν καὶ ἐλικοειδῶν ἀναγλύπτων κοσμημάτων. Ἐπιστέφεται δὲ αὕτη ἄνωθεν δι' ἀκάνθη, ἕξ ἧς ἐκφύεται ἐκ τοῦ μέσου ἄνθος ἐν σχήματι στροβύλου. Συγχρόνως δ' ἀνευρέθη καὶ περιφερικὸς βωμὸς ἀρχαῖος φέρων ἐγκεχαραγμένον τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ Ἀσκληπιοῦ. Οὗτος μετασηματισθεὶς ὑπὸ τῶν χριστιανῶν εἰς στόμιον φρέατος ἐποθετήθη ἐπ' αὐτοῦ, ὄντως δὲ ἐπ' αὐτοῦ μετὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ ἐδάφους ἀπεκαλύφθη βαθύτατον φρέαρ πλῆρες διαυγοῦς ὕδατος· φέρει δὲ τὸ στόμιον τοῦτο βαθείας αὐλακας ἐκ τῆς συνεχοῦς χρήσεως τοῦ πρὸς ἀντλήσιν σχοινίου. Ὁ βωμὸς οὗτος εἶνε τεθραυσμένος ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον κατακορύφως.

Ἐντὸς τῶν χωμάτων ἀνευρέθησαν πολλὰ τεμάχια χονδρῆς ὑέλου μὲ χρωματισμοὺς ποικίλους, ἐπίσης δὲ καὶ ἦλοι πολλοὶ σιδηροῖ, πρὸς δὲ καὶ ἔλασμα μὲ ὀπὰς, λείψανα ἀρχαίου κλείθρου, ἐπίσης δὲ καὶ ῥάβδος σιδηρᾶ, 0,82 μήκους μετὰ κρίκου. Αὕτη ὡς καὶ ἄλλη εὐρεθεῖσα βραδύτερον ἀνήκον ὡς κικγίλδες εἰς ἀποκαλυφθέντα παρὰ θύρα τοῦ κτιρίου τούτου. Κατὰ τὰς ἐπομένας ἡμέρας ἀνευρέθησαν τέσσαρα σπουδαῖοτατα εὐρήματα, πάντοτε ἐν τῷ αὐτῷ περίπου χώρῳ, ἦτοι κατὰ μῆκος τῆς προμνημονευθείσης δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ περιστυλίου, ἣτις, ὡς καὶ ἡ πρὸ διετίας ἀποκαλυφθεῖσα μεσημβρινή, εἶναι πᾶσα κεκαλυμμένη διὰ θαυμαστοῦ ψηφιδωτοῦ, ἀποτελουμένου ἐκ συμπλεκομένων κύκλων, ἐκ φολίδων καὶ παντοίων ἄλλων γεωμετρικῶν σχημάτων· τὰ δὲ τέσσαρα ἀνευρεθέντα ἀντικείμενα εἶνε τὰ ἑξῆς:

1^{ον}) **Χαλκοῦς σταυρὸς** μετ' ἀλύσεως ἐξηρημένης ἄνωθεν καὶ κάτωθεν αὐτοῦ, ὕψ. 0,16, πλ. 0,105 καὶ πᾶχ. 0,007. Ὁ σταυρὸς οὗτος εἶνε κατὰ τὸ

ἔσωτερικὸν διάτρητος (à jour), φέρει δὲ κατὰ τὰ τέσσαρα ἄκρα τῶν κεραιῶν τὰ στοιχεῖα *Φ, Ζ, Η* καὶ *Γ*, ἐν δὲ τῷ μέσῳ *Ω*, οὕτως ὥστε καθέτως μὲν ἀναγινώσκεται ἡ λέξις *ΦΩΓ*, ὀριζοντίως δὲ *ΖΩΗ*. Ὡς δὲ ἐκ τοῦ ὅλου σχήματος καὶ ἐκ τοῦ τῶν γραμμάτων οὗτος ἀνήκει ἀναμφισβητήτως εἰς τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας ἦτοι *εἰς τὸν Ε΄ περίπου*. Οἱ σταυροὶ οὗτοί εἰσι σπανιώτατοι, ἐν Ἑλλάδι δὲ μοναδικός, διότι τὸ Βυζ. Μουσεῖον δὲν ἔχει ὁμοιον. Ἡ διατήρησις του εἶνε ἀρίστη, ἡ δὲ κατίωσις σμαραδόχρους. Ἐκ τῆς κάτωθεν ἀλύσεως ἐξήρητο *πολύμιξος λυχνία* (πολυκανδύλου), ὡς εἴθιστο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους.

2^{ον}) *Χαλκοῦς σταυρὸς* ἐπίσης φέρων ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ἀλύσεις διὰ τὴν αὐτὴν χρῆσιν ὡς τοῦ προηγουμένου, ὕψ. 0,19 πλ. 0,122 πᾶχ. 0,005. Τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ τούτου εἶνε διάφορον, διότι αἱ κεραιαὶ βαίνουν ἀπὸ τοῦ κοινοῦ κέντρου εὐρυνόμεναι πρὸς τὰ τέσσαρα τέρματα, ὥστε αὐταὶ ἔχουσιν ἰσὺς σχῆμα τριγωνοειδές. Καὶ ἡ μὲν ἄνω ἀλύσις ἔχει μῆκος 0,35, ἡ δὲ κάτωθεν 0,135.

3^{ον}) *Μολυβδόβουλλον* καλῶς διατηρούμενον, διάμ. 0,028 καὶ 0,023, Ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως ἀναγινώσκεται ἡ λέξις *mich*
αι<ια, ἐπὶ δὲ τῆς ἀντιθέτου
<[ΙΛ]ΟΥΣΤΡΙΟΥ.

4^{ον}) *Σταθμίον χαλκοῦν*, ζυγίζον ἕξ οὐγγίας, σχήματος στρογγύλου ὡς μεγάλου νομίσματος, φέροντος περίεξ ἐγγάρακτον κύκλον ὡς πλαίσιον, ἐντὸς δὲ τούτου ἐγγάρακτα ἐπίσης: σταυρόν, κάτωθεν δὲ τὰ γράμματα *ΙΣ*. Διάμ. 0,053, πᾶχ. 0,015. Ἐκτὸς τούτων ἀνευρέθησαν ἐπίσης πολλὰ *ἐπιθέματα* ἢ *ἐπίκρανα* κιονοκράνων μετ' *ἀναγλύφων σταυρῶν*, χωρίσματα παραθύρων, κιονόκρανα κορινθιακὰ καὶ παντοῖα ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἐν οἷς καὶ τινα νομίσματα βυζαντινὰ τὸ πλεῖστον¹.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς πλευρᾶς ταύτης τοῦ περιστυλίου ἀνεκαλύφθησαν καὶ δύο ἐπιμήκη *παράθυρα*, 2 μ. μήκους, ἑκατέρωθεν *θύρας ἀψιδωτῆς*, ἧς ἐσώθησαν μόνον τὸ κατώφλιον καὶ μέρος τῶν τοίχων.

Συγχρόνως πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας ἐγένετο καὶ σπουδαῖον ἐκ μέρους καὶ τῶν τριῶν ἡμῶν διάβημα πρὸς τὸ Σ. Ὑπουργεῖον ὑπὲρ τῆς στερεώσεως καὶ συντηρήσεως τῶν περιφρήμων καὶ θαυμαστῶν ψηφιδωτῶν τῆς τε Βασιλικῆς Δουμετίου καὶ τοῦ νῦν ἀνασκαπτομένου χριστιαν. ἰδρύματος τοῦ ἀρχιερέως *Ἀλκύσωνος*, οὗ εἶχεν ἀνευρεθῆ πρὸς τριετίας ψηφιδωτὴ ἐπιγραφὴ πιστοποιούσα ὅτι οὗτος ἦτο ὁ ἰδρυτὴς τοῦ κτιρίου.

Πρὸς τοῦτο ἐτηλεγραφήσαμεν πρὸς τὸ Σ. Ὑπουργεῖον ἵνα ἀποσταλῆ εἰς Νικόπολιν ὁ καλλιτέχνης κ. *Στέφ. Ξενοπούλος*, ὅστις ἠσχολήθη κατὰ τὰ

¹ Τὴν ἀνάγνωσιν, καταμέτρησιν καὶ περιγραφὴν τῶν δύο τούτων (3^{ον} καὶ 4^{ον}) εὐρημάτων ὀφείλω εἰς τὸν ἡμέτερον συνάδελφον κ. Κωνσταντόπουλον, ὃν θερμότητα εὐχαριστῶ.

τελευταῖα ἔτη περὶ τὴν ψηφοθετικὴν, μεταβὰς ἐπὶ τούτῳ καὶ εἰς Ἰταλίαν. Ὁ κ. Ξενοπούλος ἔλθων μετὰ τινὰς ἡμέρας εἰς Νικόπολιν ἐκ μέρους τοῦ Ὑπουργείου ἐπελήφθη ἀμέσως τῆς στερεώσεως καὶ καθαρίσεως τῶν ψηφιδωτῶν, ἀρχίσας ἀπὸ τῆς μεγάλης *ψηφιδωτῆς ἐπιγραφῆς*, τῆς πρὸ τοῦ οὐδοῦ τοῦ «Καθολικοῦ» ἐν τῇ Βασιλικῇ Δουμετίου. Ταύτην ἐστερέωσε καὶ ἀνεκαίνισε μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος, μεθ' ἧ ἐκαλύψαμεν ταύτην διὰ ξυλίνων καλυμμάτων, ὥστε νὰ μὴ βλάβηται οὔτε ὑπὸ τῶν βροχῶν, οὔτε ὑπὸ τῶν ἐπισκεπτῶν. Ἡ ἐργασία αὕτη εἶνε ὄντως σωτηρία, διότι μόνον διὰ τοῦ τρόπου τούτου θὰ διασωθῶσιν ἐκ τελείας καταστροφῆς τὰ μοναδικὰ ταῦτα τῆς χριστιανικῆς τέχνης τῶν πρώτων αἰώνων καλλιτεχνικὰ μνημεῖα. Εὐχομαι ὀλοψύχως, ἵνα ἡ ἐργασία αὕτη συνεχισθῇ!

Ἐν τέλει ἐπισυνάπτομεν ὡδε *τοπογραφικὸν χάρτην τῆς Νικοπόλεως* ἐκτελεσθέντα τῷ 1922 ὑπὸ δύο ἐφέδρων ἀξιωματικῶν τοῦ Μηχανικοῦ τοῦ Ἐ' Σώματος στρατοῦ Ἡπείρου, τῶν κ. κ. Δούβλερη καὶ Γ. Βράσκου, ἀλλ' εἰς μικρότερον σχῆμα, ἐπιφυλασσόμενοι νὰ δημοσιεύσωμεν τοῦτον βραδύτερον εἰς τὸ μέγεθος τοῦ πρωτοτύπου σχεδιαγράμματος.

ΑΛΕΞ. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ

7. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΤΗΣ ΚΑΤΩ ΓΟΥΜΕΝΙΤΣΗΣ ΤΩΝ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ

Κατὰ τὸ λῆξαν θέρος ἐξηκολούθησα τὴν ἔρευναν τοῦ ἐν Κάτῳ Γουμενίτση Μυκηναϊκοῦ Νεκροταφείου, τοῦ ὁποίου τὴν ἀνασκαφὴν ἤρχισα δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ὅτε ἀνεκάλυψα αὐτό.

Ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἀνακαλυφθέντων πέρυσι δώδεκα λαξευτῶν σπηλαίων συνεχίσας τὴν ἔρευναν, ἀπεκάλυψα ἕτερα δέκα, ὧν τὰ δύο δὲν ἠρευνήσα, διότι οἱ θόλοι αὐτῶν εἶχον καταπέσει, τοῦθ' ὅπερ ἀντελήφθη, ἀφ' οὗ ἀνασκάψας ὅλην τὴν εἴσοδον αὐτῶν ἔφθασα μέχρι τῆς κεκλεισμένης εἰσέτι θυρίδος, ἣν ἀνέφξα.

Μεταξὺ τῶν λοιπῶν τάφων εὔρον ἓνα εἰς ἀρίστην κατάστασιν, ἀλλ' ἀνεσκελετῶν, προφανῶς ἀχρησιμοποίητον. Εἰσελθὼν εἰς τὸ σπήλαιον τοῦτο παρετήρησα ἀριστερὰ λιθόκτιστον θυρίδα, ἣν, ὑποθέσας ὡς διαμέρισμα τοῦ ἰδίου τάφου, ὡς συνήθως, ἤνοιξα. Τὸ λιθόκτιστον ὅμως ἐκεῖνο μέρος δὲν ἦτο θυρίς, ἀλλὰ μέρος τῆς μακρᾶς πλευρᾶς κιβωτισοσχημοῦ Μυκηναϊκοῦ τάφου, τοῦ ὁποίου πᾶσαι αἱ πλευραὶ ἦσαν διὰ πλακοειδῶν λίθων ἐκτισμένοι καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχον ἐπιτεθῆ μεγάλαι πλάκες καλύπτουσαι ὅλον τὸν τάφον. Ἐκ τῆς θυρίδος ταύτης ἐρευνήσας αὐτὸν εὔρον μίαν μόνον ὑψίπουν Μυκηναϊκὴν κύλικα.

Ὁ τάφος οὗτος ἦ εἶναι ἀρχαιότερος τοῦ σπηλαίου, ὃν συναντήσαντες οἱ κατασκευασταὶ αὐτοῦ ἠναγκάσθησαν νὰ τὸ καταλείπωσιν ἀχρησιμοποίητον ἢ